

Jak je to s „vědeckou“ nestranností

Ondřej Kočnar

V úvodu k publikaci M. Mendela *Džihád: Islámské koncepce šíření víry* čteme v textu tohoto odborníka na problematiku islámského náboženství, že jisté projevy džihádu „si zaslouží objektivní zevrubnou analýzu, prostou jakýchkoli emocí a pohoršování“. Publikace je zde také představována „jako příspěvek k nekonfesnímu a citově nezaujatému studiu náboženských systémů dnešního světa, jak to požadují kritéria seriózní moderní historiografie, religionistiky a kulturní antropologie“.¹

Co tím však Mendel myslí? Jak je vůbec možné cokoli posuzovat nestranně a nezaujatě? Není požadavek nestrannosti podobný požadavku bedlivě nějaký předmět (třeba houpacího koně) pozorovat a nedívat se přitom na něj z žádné strany nebo příkazu namalovat čáru, která nemá žádnou barvu? Pamatujme, že šedá je také barva, jenom asi není tak pěkná a zajímavá jako ostatní.

Když lord Gifford stanovil roku 1888 ve své závěti částku osmdesáti tisíc liber na konání přednášek z dějin náboženství, stanovil jako kritérium „pouze“ to, že „přednášející mají pojednávat o náboženských věcech přísně přírodovědným způsobem srovnatelným s astronomií nebo chemií“.² Horyna a Pavlincová tento jeho čin umírněně oslavují jako jeden z podstatných kroků při konstituci religionistiky jakožto vědy. Požadavek štědrého šlechtice se však dá vykládat i jinak. Náboženství, tedy to co snad nejvíc ovlivňuje a uspořádává lidský život, to co se dá považovat za samotný konstituent člověka jakožto člověka, má být nyní nahlíženo jako mrtvý kus obíhajícího kamene, abstraktní hmotný bod nebo jasně čitelný vzoreček. Od lorda Gifforda to byla samozřejmě nadsázka, zajisté nechtěl, aby bylo náboženství zkoumáno pomocí dalekohledu nebo mikroskopu, byla to však nadsázka příznačná. Skutečný vědec ve svých představách zkoumá náboženství jako pouze lidský fenomén, abstrahuje od všech svých nároků na platnost, transcendenci, vyhýbá se podezřelá a kontroverzní metafyzice. Navíc je tento vědec samozřejmě nestranný, má svoji vědeckou objektivitu a nezaujatost. Náboženství už nebude nikoho mást svým nárokem na pravdu a moc nad lidským životem, který byl tolikrát placen lidskou krví. Nyní o něm vysloví věda střízlivě pravdivý soud jako o lidském a pouze lidském výtvoru.

V takovém pohledu se však mimo jiné zapomíná na to, že náboženství a jeho příslušníci není vzdálená planeta ani sloučenina pod mikroskopem. Planeta nebo sloučenina patrně nemyslí a nemají vlastní názory, nemohou se s nikým přit, ani si dělat nároky na pravdu. Každý, kdo se pustí do zkoumání náboženství však zjistí, že se ocitl v bouřící aréně, kde spolu zápasí různé názory a víry, on sám pak že není pouhým pozorovatelem, ale také jedním z bojovníků. Ať už chce nebo ne. Místa pro diváky snad také nějaká jsou, ale boj probíhá také na nich a o ně.

Snad poněkud exaktněji se dá vysvětlit nemožnost vědecké nestrannosti takto: Zaujatý, tj. stranický pohled se vždy dívá ze své vlastní specifické strany, má specifický úhel pohledu (např. ateista x katolík, řidič x chodec, prodejce x zákazník). Strany

¹ Mendel Miloš, *Džihád: Islámské koncepce šíření víry*, Atlantis Brno 1997, s. 11, 12.

² Horyna Břetislav, Pavlincová Helena, *Dějiny religionistiky*, Nakladatelství Olomouc Olomouc, s. 40.

s různými názory se střetávají a navzájem spolu nesouhlasí. To je jasné a banální. Jak však k těmto sporům o pravdu přistupuje vědec praktikující „nekonfesní a citově nezaujaté studium“ daného fenoménu? Řekněme, že se snaží být nestranný, jak to ale provádí? Představme si, že analyzuje spor dvou nesouhlasících skupin, z nichž jedna tvrdí A, druhá pak B. Vědcova nestrannost se pak zajisté projevuje tím, že nezastává ani doktrínu A, ani doktrínu B. Tím však není problém ani zdaleka vyřešen. Vědec má kromě toho ještě vlastní názor na celou věc, tedy C. Tím, že však C není totožné s A ani B, jim nepochybně upírá nároky, které si dělají. To však je stěžejní nestranné, protože jako A „zaujaté“ popírá pravdivostní nárok B, stejně tak je popírán z pozice C. C je tedy stejně „zaujaté“ jako A a B.

Takto tedy vědecká nestrannost existovat nemůže, možná by však pro ni zbývala ještě jedna možnost realizace. Vědec by mohl A a B pouze zmapovat a podat správu o jejich sporech a nárocích na pravdu. I tato možnost je však pouze iluzorní, protože toto mapování bude vždy vycházet z nějakého neuvědomovaného základu (třeba ustálených zvyklostí a duchovního klimatu akademické komunity) – paradigmatu, které bude vědci ukazovat, jak se na celý problém dívat, které věci jsou důležité a které ne a také (pro mnohé překvapivě), které věci jsou dobré a které ne. Krátce řečeno, žádná analýza není prosta stranickosti a zaujatosti.

Nemá cenu pokusit se tuto zaujatost odstranit nějakým trikem předem, jako se o to snaží například fenomenologové pomocí své všemocné epoché. Metoda, pomocí které to uděláme, bude zcela jistě také zaujatá, jenom zase nějak jinak. Pokud by se nám doopravdy podařilo vypláchnout hlavu od všech zaujatých předsudků – patrně kompletní lobotomií, už by nám to v našem současném stavu nemyslicích a slintajících trosek asi k ničemu nebylo. Předsudky je tedy nutné třídit a zkoumat, ty pravdivé si ponechávat, nepravdivých se pak zbavit. Jak něco takového dokázat, by pak mohlo být cílem našich dalších úvah.

Měl by religionista používat rozum?

Ondřej Kočnar

Na práci O. Vondrušky, která vyšla v minulém roce v *Saře* mě zaujalo několik věcí. Jako pozitivní bych viděl, že autor se příliš nevěnuje oblíbené religionistické hře na nestranného pozorovatele, ale pouští se také do hodnocení i kritiky zkoumaného (židovsko-křesťanského dialogu). S jeho názory se dá souhlasit nebo nesouhlasit – a já osobně skutečně s mnohým nesouhlasím, každopádně jsou to však nějaké názory, což je potřeba vždy hodnotit kladně. Výborně, jen tak dál a lépe!

Zaráží mě však způsob, jakým Vondruška představuje koncepci mezináboženského dialogu teologa Hanse Künga. V jeho práci je citován Küngův *Světový étos*:

„Hranice mezi pravdou a nepravdou není apriorně totožná s hranicí mezi vlastním a cizím náboženským vyznáním. Strážlivě uvažující člověk rád přizná: Hranice mezi pravdou a nepravdou probíhají vždy i vlastním náboženstvím... Všechna náboženství mají plusové a mínusové konto!“